

Eric Min

James Ensor

Een biografie

**T
Z
A
R
A**

Inhoud

Woord vooraf ... 7

HOOFDSTUK 1

Brise d'Ostende (1860-1877) ... 11

HOOFDSTUK 2

Een retourticket Brussel (1877-1884) ... 37

HOOFDSTUK 3

De wonderjaren (1884-1888) ... 85

HOOFDSTUK 4

'Tentaculaire stad' (1888-1893) ... 125

HOOFDSTUK 5

james.ensor@oostende.be (1894-1913) ... 171

HOOFDSTUK 6

'Pif pouf paf – Salut en de Kust' (1914-1949) ... 259

Epiloog ... 351

Nawoord ... 357

Verantwoording ... 367

Bibliografie ... 371

Personenregister ... 379

Zakenregister ... 393

Woord vooraf

Je ne peins pas l'être.

Je peins le passage.

Montaigne

Biografen zijn *bricoleurs*, afschrijvers, spoorzoekers. In het beste geval: archeologen. Ze graven de ontbrekende stukjes van een fresco op en reconstrueren wat verloren ging, hangen rond op de vuilnisbelt van de geschiedenis en houden hun vondsten tegen het licht. Het portret dat langzaam vorm krijgt, moet waar zijn – op zijn minst waarachtig: geen docudrama maar een feitenrelaas, geen romanesk verhaal maar een spiegel waarin de geportretteerde zich zou herkennen. Wat niet bewezen kan worden, verdient het vraagteken van de hypothese, de omtrekkende beweging van de twijfel. Brieven, commentaren, getuigenissen en andere archiefstukken zijn hooguit stapstenen om de overkant van de rivier te bereiken. De verleiding om ze gemakshalve te beschouwen als de opeenvolgende staties van een proces, en zelf het *terra incognita* – de braakliggende tussenruimten – in te kleuren met veronderstellingen en halve waarheden, is groot. Wat weten wij van een mens die honderd jaar geleden heeft geleefd? Zijn de stemmen, die fluisterend en krakend tot ons komen, geloofwaardig? Is de ruis niet te sterk? Een mild, vrolijk wantrouwen tegenover het bronnenmateriaal kan de schade beperken.

Met kunstenaars en andere publieke figuren moet je uitkijken. Wie het levensverhaal van een soldaat op het slagveld in Verdun of van een passagier van de Titanic opschrijft, krijgt allicht te maken met iemand die onverwacht door het lot werd ingehaald en toevalligerwijs een handvol sporen heeft achtergelaten: harde feiten, betrouwbare grondstof. Een artiest doet echter zelden iets zonder voorbedachten rade. Hij kijkt mee over zijn eigen schouder, poseert,

liegt zich een leven bijeen. Ook als hij niet van gluurders houdt, soigneert hij zijn imago. Gustave Flaubert vertelde graag dat hij nooit heeft toegegeven aan de burgermansverleiding om het publiek bijzonderheden over zichzelf te vertellen. 'Ik heb geen enkele biografie [...] Het is op dit moment niet meer mogelijk om te leven! Zodra je kunstenaar bent, amuseren de heren kruideniers, register-accountants, tolbeambten, thuiswerkende laarzenmakers en anderen zich met je privéaangelegenheden. Er zijn mensen om hun te vertellen dat je donker of blond bent, kluchtig of melancholiek, zoveel lentes oud, drankzuchtig of liefhebber van harmoniemuziek. Ik daarentegen denk dat een schrijver alleen zijn werken moet achterlaten. Zijn leven is van weinig belang. Weg met die rommel!' Toch wist Flaubert maar al te goed dat zijn correspondentie – flessenpost voor de eeuwigheid, een papieren monument – met overgave uitgespeld zou worden.

James Ensor (1860-1949) is een lastige klant. Een dagboek heeft hij niet bijgehouden; naast enkele essays en talloze toespraken is de stapel brieven die hij schreef zowat alles wat tot ons is gekomen, samen met zijn indrukwekkende oeuvre van ongeveer achthonderdvijftig schilderijen, meer dan honderd etsen en duizenden tekeningen – de oogst van een traag, lang leven tussen rand en krabbenmand. Als geen ander heeft Ensor zijn eigen legende gecreëerd; hij vertelde nogal eens een leugentje om bestwil, strooide verhalen in het rond en veegde andere onder het tapijt. Hij gaf zijn eigen *postumiteit* vorm alsof het een schilderij was. Zijn biografie moest en zou een geflatteerd zelfportret zijn. Ensors bewonderaars en groupies schreven hooguit fragmenten van een hagiografie bijeen. Meer dan een halve eeuw na zijn dood zijn de clichés nog springlevend, is de academische stilte oorverdovend. Een uitzondering niet te na gesproken is het onschatbare veldwerk gebeurd in de marge van de officiële kunstgeschiedenis, door gepassioneerde zoekers en 'amateurs'. Laat het een eretitel zijn.

In 1999 heeft Xavier Tricot, die eerder al de *catalogue raisonné* samenstelde, een turf van achthonderd bladzijden *Lettres* bezorgd; in hetzelfde jaar verschenen ook honderdvijfenzeventig brieven van de kunstenaar aan zijn vertrouweling Emma Lambotte. Net als

enkele kleinere collecties fungeren ze als een essentiële bron van informatie over Ensors lichtjaren in Oostende en Brussel. Toch is niet al het materiaal vandaag toegankelijk: fondsen gingen verloren of blijven verborgen, archieven worden vakkundig afgeschermd voor indiscrete blikken. De brieven die Ensor heeft ontvangen, zijn grotendeels zoekgeraakt. Dankzij de generositeit van verzamelaars en onderzoekers kon ik enkele belangrijke onuitgegeven stukken bestuderen.

Gelukkig was de kunstenaar het kind van een tijd die trilde van literaire en journalistieke dadendrang. Kranten en tijdschriften beleefden hoogtijdagen. De avant-garde rolde vechtend over de keien; dag na dag stonden de krijgsverrichtingen van de kunstkritiek te lezen in de clubbladen. Ook de lokale pers bleek een goudmijn van anekdotes; de ijver van enkele anonieme medewerkers in de Bibliotheek Kris Lambert heeft ertoe geleid dat honderden oude Oostendse kranten via het internet zijn ontsloten (<http://god.biboostende.be>). Samen met een ton kunsttijdschriften, contemporaine recensies, tentoonstellingscatalogi, memoires en dagboekanteekeningen van kroongetuigen vormden ze de grondstof voor dit biografische essay over een schilder en zijn bodemloze, ademloze epoque. August Vermeylen stelde het in 1929 al vast: Ensor 'groeit naar alle zijden verder dan mijn woord'.

Misschien komt het er gewoon opaan het materiaal voor zich te laten spreken. Een collage te maken van relevante puzzelstukken, een montage van panoramische beelden, *travellings*, *stills* en macro-opnamen. Dit universum te vatten in de weidse bewegingen van de camerakraan, die ons lang geleden aan de beeldbuis kluisterde tijdens jeugdseries als *Johan en de Alverman* of *Kapitein Zeppos*, en in te zoomen op een detail dat ertoe doet: een man die rechtsonder in een hoek van het beeldkader naar binnen stapt, bijvoorbeeld. Een mogelijk verhaal te vertellen en na afloop een stap opzij zetten, zoals Paul Van Nevel dat doet tijdens het applaus na een concert van zijn Huelgas Ensemble: een pas naar links, een buiging, een hand die wijst naar de partituur op de lessenaar. Het gaat niet om de uitvoerder, maar om de kunstenaar en zijn werk. Om Ensors licht, zijn dwaallicht.

Dichters weten dat. Dichter dan in de buurt komen woorden nooit.

*E.M.
januari 2008*

Dat deze biografie naar aanleiding van het Ensorjaar 2024 een derde uitgave krijgt, is de verdienste van uitgever Toon Horsten, die het boek warm heeft verwelkomd in zijn literaire fonds TZARA. Voor hem maak ik een diepe en dankbare buiging.

Met de aanhef van mijn ‘Verantwoording’ in de versie van 2008 hoef ik het niet langer eens te zijn. In de stelling dat een biografie geen woud van voet- of eindnoten mag zijn – of ‘een hindernissenparcours waarop je hink-stap-sprongen maakt om de overkant te bereiken’ – lees ik nu vooral ongeduld en (niet meer zo jeugdige) overmoed. Toch hebben we ervoor gekozen om de biografie ongewijzigd uit te geven. Moge de essayistische en quasi-journalistieke invalshoek van het boek de lezer vandaag evenzeer boeien als bij de eerste twee edities in 2008.

Wel voegde ik een nawoord toe waarin Ensors wedervaren sinds dat jaar kort wordt belicht, een enkel puntje op de i wordt gezet en nieuwe elementen aan het verhaal worden toegevoegd.

*E.M.
november 2023*

© 2008 Meulenhoff | Manteau

© 2023 Uitgeverij TZARA / Standaard Uitgeverij nv
Franklin Rooseveltplaats 12, B-2060 Antwerpen
en Eric Min

www.standaarduitgeverij.be
info@standaarduitgeverij.be

Vertegenwoordiging in Nederland
New Book Collective, Utrecht
www.newbookcollective.com

Ontwerp omslag en binnenwerk: Herman Houbrechts
Opmaak binnenwerk: www.intertext.be
Auteursfoto: © Koen Broos
Coverfoto: © Antony

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 978 90 223 4027 1
D/2023/0034/266
NUR 641